

LØG- OG KNOLDPLANTER I DANMARK

Af *Lise Tillge*

Tegninger af *Hanne Seeberg*

Mange af de løg- og knoldvækster, man i dag finder forvildet i Danmark, blev for århundreder siden ført hertil fra lande syd for Alperne eller fra Tyskland, England eller Frankrig.

Fra middelalderens litteratur ved man, at en del af planterne, der på den tid blev dyrket i munkehaverne, var forsynet med løg eller knolde. Årsagen til, at man dyrkede disse planter i middelalderen, var antagelig ikke, at de fremfor andre blev tillagt en større helbredende virkning, men snarere at de lettere lod sig formere, og færre gik til grunde under den dengang besværlige og langsommelige transport.

På Botanisk Museum i København har man gennem 200 år samlet oplysninger om bl.a. forvildede løg- og knoldvækster, og den seneste publikation, der fortrinsvis er baseret på denne registrering, er fra 1935 og er skrevet af den danske botaniker Knud Jessen.

En undersøgelse, jeg påbegyndte i 1963, viste imidlertid, at på flere af de tidligere opgivne lokaliteter var planterne forsvundet, medens mange andre ikke var registreret. I 1967 skrev jeg til samtlige herregårde og præstegårde, hvor jeg kunne skønne, at der stadig fandtes gamle parker eller haver af en vis størrelse, samt til diverse skovdistrikter. Det blev til ialt små 1000 breve.

Ved forvildede planter menes planter, der tidligere blev dyrket, men senere uforstyrret har vokset og bredt sig i en naturlig konkurrence med den oprindelige vildtvoksende flora. Mange af de besvarelser, jeg fik på mine breve, viste, at man havde svært ved at skelne mellem forvildet og dyrket, og at mange plantearter helt blev overset. Jeg besluttede mig derfor til at aflægge samtlige lokaliteter et besøg for at danne mig et billede af bevoksningerne, topografien og planternes udbredelse. Dette arbejde har været tidskrævende og er derfor først blevet færdigt i 1971.

Da undersøgelserne også har et historisk aspekt, opsøgte jeg desuden gamle voldsteder, bl.a. hvor der har ligget klostre før reformationen i 1500-tallet. Det viste sig, især i det nordlige Jylland, hvor befolkningstætheden aldrig har været så stor som på øerne og i den østlige del af Jylland, at man kunne finde en vis linje i udbredelsen af de løg- og knoldplanter, jeg søgte, sådan som det vil fremgå af følgende redegørelse.

De første klostre blev stiftet her i landet i 1000-tallet, og inden for samme århundrede havde både munke og nonner af næsten alle ordner bygget klostre og slået sig ned. Samkvemmet mellem de enkelte ordners klostre var ret livligt. Man hørte stadig til moderklosteret sydpå og var forpligtiget til at indfinde sig der med visse mellemrum.

Inden den tid fandtes så godt som intet spor af havebrug i Danmark. Lidt Vildløg og Vilde Æbler og muligvis Kvan var alt, man forsøgte at dyrke. Til medicinsk brug indsamledes vildtvoksende urter, og først da munkene kom fra Tyskland, England og Frankrig og måske også fra Rusland over Estland og Letland, anlagdes de første haver omkring klostrene. Herfra lærte så menigmand efterhånden den syssel at dyrke spiselige og nyttige planter i haver.

Desværre har vi ingen direkte oplysninger om, hvad munkene dyrkede i klosterhaverne her i landet. Man kan dog ad omveje slutte sig til plantebestanden, da de oplysninger man har fra de mellemeuropæiske klosterhaver nok også stort set kan gælde for vore, ligesom et par danske lægebogshåndskrifter fra middelalderen nævner mange lægeplanter.

De første skrifter herhjemme er fra ca. 1300-1400. "Det Arnamagnæanske Håndskrift nr. 187", der indeholder en dansk lægebog er fra ca. 1400. Henrik Harpestrængs gamle danske urtebøger er ældst. Originalen er gået tabt, men den ældste eksisterende afskrift er fra ca. 1300. Disse urtebøger må dog nok betragtes som delvis afskrift af ældre romerske, arabiske og græske forfattere, men en vis dansk bearbejdning har tydeligvis fundet sted.

En del af munkeordnerne betragtede det som en synd at fortære kød, ja, det var endda syndigt at spise æg, ost og melspiser, og dette har uden tvivl også været medvirkende til, at man dyrkede så mange forskellige planter ved klostrene.

Efter Reformationens indførsel i det 16. århundrede, blev en mængde klostre efterhånden nedbrudt, og efter den tid blev mange planter overført til andre haver som præstegårds- og herregårdshaver og senere til bønderhaver.

Mange af de arter, der måske ved en tilfældighed blev plantet på steder, der i mangt og meget svarede til de forhold, planten vokser under på oprindelsesstederne, har vist sig at være i stand til at etablere nye samfund under vore nordligere breddegrader. Ofte vokser planterne her i landet i skove i forbindelse med gamle parkanlæg, ved voldgrave og i de gamle præstegårdslunde.

Præstegårdslundene er et kapitel for sig. De kan være ganske store og kan snarest betegnes som småskove, der fortrinsvis består af Eg, Bøg, Ahorn, Elm, Lind og Ask. Ofte er disse småskove i forbindelse med haven, og i dag, da man ikke mere opvarmer boligen med brænde, har de fået lov at ligge urørt hen. Hermed har mange urter, i særdeleshed løgplanter, haft mulighed for at brede sig fra haverne ud i skoven og her tage konkurrencen op med den egentlige danske flora.

Narcissus pseudonarcissus, Påskelilje, er udbredt i hele Vesteuropa, hvor den vokser i lyse, gerne lidt fugtige skove, i krat, på åbne marker og enge.

I Sydtykland og det sydlige England er planten oprindelig, men i øvrigt forvildet mange steder.

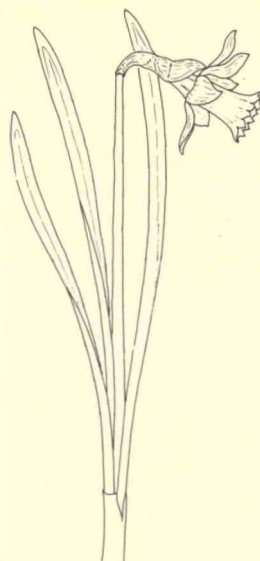
Allerede i 1500-tallet nævnes planten herhjemme i litteraturen, men den blev antagelig ikke anvendt i medicinen. Man ved dog, at bønderne brugte den bl.a. som brækmiddel, og at den voksede i bønderhaver under træer. Ifølge Paulli (1648) dyrkede man den fyldte form i købstæderne.

Den lille tidligt blomstrende silvestris-type er forvildet flere steder herhjemme. Den er fundet i skove, og den med sikkerhed ældst kendte bevoksning findes på Sjælland ved Gisselfeld. Desværre er bestanden her stærkt reduceret, idet man har plantet grantræer på en del af lokaliteten.

På det areal, hvor planterne endnu findes, vokser Eg og Ask, og der er ret fugtigt. Lokaliteten er fra før 1660, altså godt 300 år gammel. På stedet lå en gård, der blev revet ned, da jorden blev inddraget under Gisselfeld gods, og der plantedes derefter skov.

Den største bevoksning findes i Kajbjerg skov på Fyn og er et meget imponerende syn i det tidlige forår i blomstringstiden.

Planten er også fundet på Lolland på en tidligere ø i Røgbølle sø, hvor et gammelt voldsted, antagelig fra munketiden, viser, at øen engang har været beboet. Her er det ligeledes den tidlige, der blomstrer 8-10 dage før de typer, man sædvanligvis finder i haverne i dag. Forhåbentlig vil det lykkes histo-

Narcissus pseudonarcissus L., Påskelilje, er vildtvoksende bl.a. i Vesteuropa. Paulli skriver i 1648, at den her i landet vokser under træer i bønderhaver og blomstrer ved påsketid. Den lille enkelte og fyldte form, der blomstrer 8 til 10 dage tidligere end de typer, man almindeligvis finder i haver i dag, er forvildet på flere lokaliteter og vokser oftest i lyse, løvfældende skove.

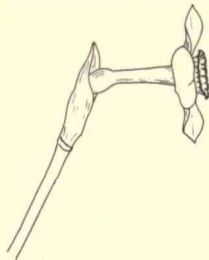
rikerne at fastslå det omtrentlige tidspunkt for denne bygnings beboelsesperiode, således at også planternes forekomst på stedet nogenlunde kan tidsbestemmes.

Ved Søborg slotsruin i Nordsjælland voksede den tidligere og endnu kaldes blomsten for Margretelilje efter Dronning Margrete, der levede i 1300-tallet.

Planten formerer sig dels ved løg og dels ved frø.

Narcissus poeticus, Pinselilje, stammer fra Sydeuropa. Den har i lange tider været dyrket overalt og er ofte forvildet fra sådanne kulturer.

I England blev den fundet i Norfolk i 1700-tallet; her var den helt

Narcissus poeticus L., Pinselilje, er forvildet mange steder, men vokser oftest kun få sammen. Paulli skriver om den hvide Narcis med purpur cirkel, at den kun vokser i haverne, men at løgene bl.a. kan anvendes mod brandsår og mod 'hidsighed i øjnene'. Planten blomstrer i maj-juni måned.

naturaliseret, og man mener, at den allerede i Romertiden blev ført til landet.

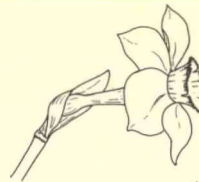
I Danmark omtales den først i 1530'erne. Den type, man herhjemme finder forvildet, er den såkaldte *Narcissus poeticus recurvus* med hvide udstående blomsterblade, kort grøngult bibæger, hvis yderste rand er bølget og orange- til rødfarvet.

Den er noteret som forvildet i næsten alle distrikter i landet, men optræder kun i ret spredte bevoksninger.

En undtagelse er dog forekomsten på Falster i skov, der hører under Korselitse. Her breder planterne sig og danner store bevoksninger under løvtræer.

Den formerer sig vegetativt ved yngeløg, nogen egentlig frøspredning er endnu ikke observeret på lokaliteterne. Paulli (1648) omtaler både den enkelte og en fyldt form af Pinselilje.

Narcissus x incomparabilis er udbredt på den Iberiske Halvø, Italien og Vest- og Sydfrankrig og optræder som en meget variabel plante.

Narcissus x incomparabilis Mill. er en krydsning mellem Påske- og Pinselilje og kan være ganske varierende i blomsten. Den er fundet forvildet her i landet, dog kun i få eksemplarer hvert sted. Planten blomstrer i maj måned, blomsterfarven er gul og bibløsteret, trompeten, er ganske kort og ensfarvet.

Denne Narcis er en krydsning mellem *Narcissus pseudonarcissus*, Påskelilje, og *Narcissus poeticus*, Pinselilje, og optræder i en række typer.

Den type, der herhjemme er fundet forvildet, er ret ensartet, kun kan farven på bløsteret variere lidt fra blegt til lysere gult. Bikronen er ganske kort.

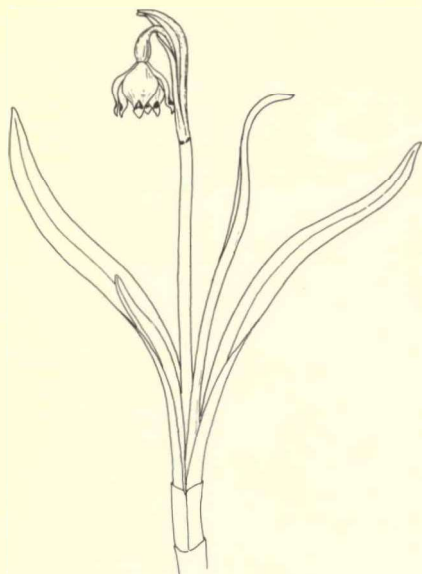
Den er fundet forvildet på flere lokaliteter, men bevoksningerne er dog ret begrænsede. Planten formerer sig rent vegetativt ved yngeløg. Endnu har jeg ikke set kapsler med spiredygtigt frø.

Leucojum vernum, Dorthealilje, er udbredt i Mellemeuropa og i Kaukasus. Planten foretrækker skyggefulde, fugtige løvskove og fugtige enge i bjergene.

I Danmark nævnes planten første gang i 1546 (Smid), og i 1648 skriver Paulli, at den vokser i haverne, men ikke vildt på markerne.

I dag findes den forvildet i alle distrikter i landet, fortrinsvis i skove i forbindelse med eller i nærheden af gamle haver eller parker, og ofte danner den store sammenhængende bevoksninger.

Den er dog også fundet langt fra nu beboede steder, bl.a. på et vold-

Leucojum vernum L., Dortheallilje, findes bl.a. ved de tidligere Birgittinerklostre i Vadstena i Sverige og i Maribo og Mariager, og man antager, at planten er ført her til Norden af munkene i middelalderen. Smid (1546) omtaler planten, og Paulll skriver i 1648, at den vokser både 'på landsbyen' og i købstæderne, men ikke vild på marker eller i skov. I dag finder man Dorthealliljen overalt, mest i skove eller lunde, hvor den kan danne store, hvide tæpper i blomstringstiden i april måned.

sted ved Skjoldenæsholm, hvor den vokser under gamle elmetræer. Det gamle Skjoldenæsholm på næsset i søen blev forladt midt i 1700-tallet.

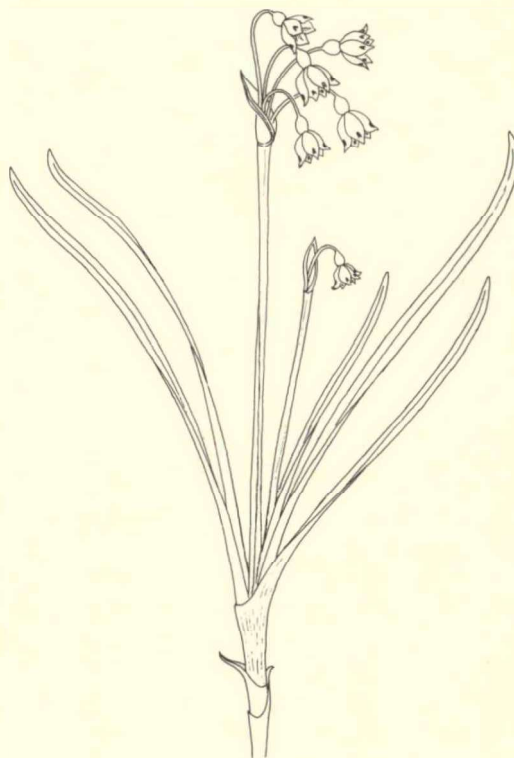
Planten er fundet i Sverige bl.a. ved Vadstena og her i landet ved Maribo og Mariager klostre. Disse 3 klostre blev grundlagt af Birgittinermunke og -nonner, og fundene gør det sandsynligt, at planten er indført i middelalderen (Lind 1918).

Den formerer sig ved frø, og myrespredning er almindelig. Ofte gnaver myrerne sig igennem kapslen, inden denne er modnet helt, fjerner frøene eller gnaver elaiosomet, fedtlegemet, af.

Nogen medicinsk anvendelse har planten antagelig ikke haft, men har været dyrket som prydblant.

Leucojum aestivum, Sommer-Hvidblomme, kommer fra de sydlige og centrale dele af Frankrig, Spanien, sydlige Italien, Jugoslavien, Grækenland, Krim og Kaukasus, hvor den vokser i fugtige enge, i sump langs vandløb, men forsvinder ved konstant sænkning af vandstanden.

Omkring 1600 omtales en plante herhjemme ved navn Sommerviol (sommer viole). (Lange 1959-61). Antagelig er det Sommer-Hvidblomme, der menes. Den ældst kendte endnu bevarede lokalitet

Leucojum aestivum L., Sommer-Hvidblomme, omtales første gang i Danmark omkring 1600, og forvildede planter har man kendt siden 1806. Sommer-Hvidblomme blomstrer i maj-juni måned med 2 til 5 blomster på hvert skaft. Når planten vokser under de rette betingelser, det vil sige i fugtig eng eller ved bredden af sø eller mose, vil den være i stand til at forblive og formere sig på samme lokalitet.

med forvildede Hvidblommer er fra 1806, ved Constantinsborg nær Århus, hvor planterne har bredt sig fra herregårdsparken ud på tilsluttende eng og videre langs Århus å. I dag vokser den på engene neden for parken samt på den modsatte bred af Brabrand sø.

Frøene er glatte og med luftfyldte hulrum, der gør dem i stand til at flyde på vand.

En anden stor bevoksning findes på Møen på et areal, der tidvis oversvømmes. Her vokser den ved et gammelt tørveskær fra første verdenskrig, men hvordan planten er kommet her, er endnu en gåde.

Galanthus nivalis, Vintergæk, er ligeledes udbredt i Sydeuropa, Lilleasien m.m., og Stern (1956), der har arbejdet med udbredelsehistorien over *Galanthus*- og *Leucojum*slægterne, mener, at planten oprindeligt hørte hjemme i Spanien og Sydfrankrig, men at den ligesom Aleppofyrren, *Pinus halepensis*, er bragt med fra de vestlige til de østlige dele af det mediterrane område.

Den er naturaliseret over det meste af Europa, og i England finder man den oftest forvildet omkring tidligere klosterhaver, og man mener, at den er ført dertil af munkene.

I Danmark nævnes planten først omkring 1700 i litteraturen. Det sene tidspunkt kan muligvis skyldes forveksling med Dorthealiljen, idet planterne benævntes ens, indtil Linné gav Vintergækken slægtsnavnet *Galanthus*.

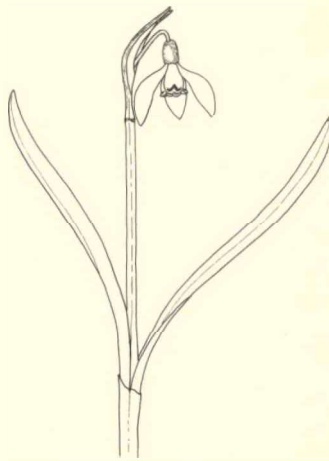
Planten findes forvildet overalt i Danmark, også ved tidligere klo-

sterhaver. Den vokser i mængde på lokaliteter som Nørholm skov i Jylland, Rødkilde skov på Fyn, Voldshave skov på Lolland og ved Kærstrup voldsted på Tåsinge.

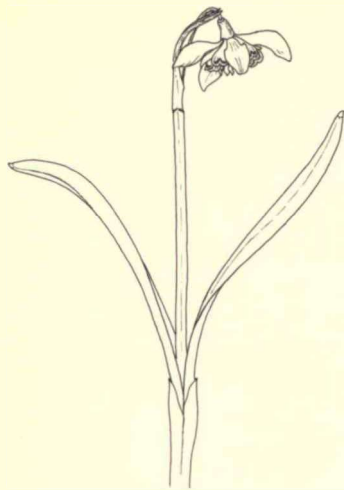
Da borgen Kærstrup blev forladt ca. 1630 taler alt for, at planten har været dyrket her før 1630, muligvis længe før.

Det er både den fyldte og den enkeltblomstrede form, man finder forvildet her i landet. Den enkeltblomstrede formerer sig dels ved yngeløg og dels ved frø, medens den fyldte kun formerer sig ved yngeløg.

Planten sættes i de katolske lande i forbindelse med Kyndelmisdagen. På den dag fjernes madonnbilledet fra alteret, og Vintergækken, symbolet på renhed, bliver i stedet strøet over den tomme plads.

Galanthus nivalis L., Vintergæk, er naturaliseret over store dele af Europa. I England finder man den ofte ved tidligere klosterhaver, og man mener, at den er ført dertil af munkene. I Danmark omtales den først omkring 1700 i litteraturen, men dette kan skyldes forveksling med Dorthealiljen, idet de to planteslægter, før Linné adskilte dem, bar samme navn. Man finder planten forvildet overalt i landet.

Såvel den fylgte som den enkeltblomstrede Vintergæk er forvildet i Danmark. Den fylgte formerer sig alene ved yngeløg, medens den enkeltblomstrede også udvikler spiredygtigt frø. Da planterne udvikler både løv og blomster tidligt om foråret, er de i stand til at vokse selv i ret tætte, løvfældende skove.

Crocus vernus eller *Crocus albiflorus*, Forårskrokus, er en mellemeuropæisk knoldvækst, der ofte findes forvildet i og omkring haver.

Underarten *Crocus vernus var. neapolitanus* har en anelse større blomster med mere rent blålilla farver, der nedtil er mørkere, medens hovedarten forekommer i lysere og ofte sribede farver.

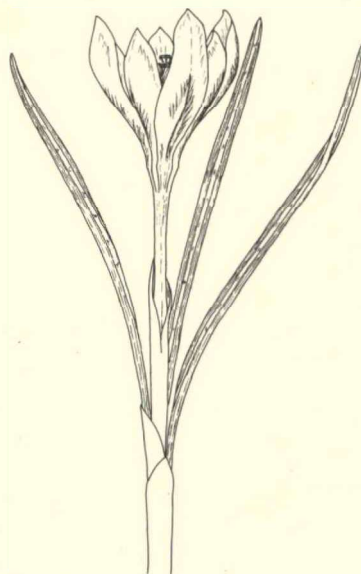
I Husum i Sydslesvig vokser *C. v. neapolitanus* i mængde på slotsengen. Det er en begivenhed, når blomstringen sætter ind i det tidlige forår, og folk kommer langvejs fra for at beundre det smukke syn.

Jeg har fundet den samme underart forvildet i Danmark, især i den sydvestlige del af Jylland, både i bønderhaver, parker og præstegårdslunde og i skove, og det er sandsynligt, at planten i det mind-

ste i Sydvestjylland er udbredt fra Husum.

På steder, hvor græsset først bliver slået efter Sankt Hans, vil frøene kunne nå at modne og falde til jorden, hvorefter de hurtigt spirer. På denne effektive måde formerer planten sig. Især under buske og træer i let skygge, på jorde hvor konkurrencen med græsset ikke er for stor, har planten alle betingelser for at etablere sig og helt blive naturaliseret.

Om planten ligesom *Crocus sativus*, Safran, har været brugt i medicinen, vides ikke med sikkerhed, men den har uden tvivl været dyrket i de gamle klosterhaver.

Crocus vernus L., Forårskrokus, blev dyrket i Europa allerede i 1500-tallet. Det vides ikke, om denne art ligesom *Crocus sativus*, Safran, har været anvendt som medicinalplante, men den har uden tvivl været dyrket i de gamle klosterhaver. Forårskrokus blomstrer i slutningen af marts og første halvdel af april måned. I juni vil man kunne finde de modne kapsler, der hæver sig 2 til 3 cm over jordoverfladen.

Colchicum autumnale L., Høsttidløs, fandtes i Københavns botaniske have i 1600-tallet, og Paulli skriver i 1648, at den plantes i haver og ikke findes på apotek. Det latinske navn er afledt af stednavnet Kolchis. I dette land skal planten ifølge sagnet være vokset frem fra en dråbe af den drik, Medea bryggede til Jason, da hun ville gøre ham ung igen. Planten blomstrer i september måned, de grønne blade viser sig det følgende forår, og godt beskyttet mellem løvet skyder frugterne derefter frem.

Colchicum autumnale, Høsttidløs, er en syd-, mellem- og vesteuropæisk knoldvækst. I Skotland og Skandinavien vokser den kun på få lokaliteter og menes at stamme fra tidligere dyrkning som prydel- eller lægeplante.

Den er første gang omtalt i et dansk lægebogshåndskrift fra ca. 1450. Chr. Pedersen (1534) nævner planten som Tidløse, og Paulli (1648) skriver, at den plantes i haver og ikke findes på apotek. Den har været noteret som forvildet de sidste 150 år, men kun på enkelte lokaliteter.

Den ældst kendte bevoksning findes i Barritskov og er iagttaget første gang 1821. Her vokser plan-

ten i dag ind mellem spredtstående grantræer og langs en skovvej. På Sjælland er den bl.a. fundet forvildet på fugtige enge.

Det er en meget giftig plante, og særlig frø og knolde indeholder det giftige alkaloid Colchicin, der bl.a. anvendes ved forædling af planter, idet colchicinbehandling kan bevirke en kromosomfordobling i cellerne.

Lilium martagon L., Turbanlilje, beskrives i 1648 af Paulli, der kalder planten for *Lilium sylvestre*, *Martagon* og *Forklerte Lilie*. Den har været kendt som forvildet her i landet de sidste 150 år og vokser fortrinsvis i gamle haver, parker eller lyse, løvfældende skove. Blomsterne er oftest purpurfarvede med mørkere pletter, men af og til finder man også den hvidlige form. Blomstrer fra slutningen af juni og ind i juli måned.

Lilium martagon, Turbanlilje, har et meget stort udbredelsesområde. Fra Portugal i vest gennem det meste af Mellemeuropa, gennem USSR ind i den nordlige del af den Mongolske republik.

I Nordtyskland, England, Nederlandene og Skandinavien er den forvildet mange steder.

Planten nævnes første gang i Danmark af Block (1647) under navnet Martagon og har været kendt som forvildet de sidste 150 år. Den vokser i gamle haver eller i skove, der grænser op til parker eller lignende.

De seneste undersøgelser viser, at planten findes ved eller i nærheden af adskillige steder, hvor der tidligere fandtes klostre eller på steder, der engang ejedes af klostre. Bl.a. ved Irup i Thy, der engang ejedes af Børglumbispene. I denne gamle have og nærliggende skov vokser Turbanliljen i tusindtallet sammen med Skovtulipanen.

Planten har antagelig aldrig været anvendt som lægeurt her i landet, men snarere som fødemiddel. I Sibirien tørres og spises løget stadig. Jeg har gennem flere år fulgt en stor bevoksning i skov på Sjælland og fundet, at knopper og blade bliver ædt af rådyr i tørre somre.

Planten sætter en mængde spiredygtige frø hvert år og kan danne tætte bevoksninger især i lyse skove.

Tulipa silvestris, Skovtulipanen, er ligeledes udbredt mange steder omkring de pladser, hvor klostrene tidligere har ligget.

Artens oprindelsesland er uvist, nogle mener den stammer fra Sicilien og Grækenland, og den optræ-

Tulipa silvestris L., Skovtulipan, har aldrig været dyrket som lægeplante, men har antagelig haft en vis betydning som fødemiddel. Den nævnes ikke i de helt gamle urte- og lægebøger, men man finder den ofte i nærheden af tidligere klostre, i gamle herregårdsparker og præstegårdslunde. Planten blomstrer med en smuk gul blomst i maj måned. Blomsten er først nikkende, men ved fuld blomstring i sol vil den være opadrettet og helt åben.

der mange steder i Sydeuropa som ukrudt på dyrket mark, f.eks. i vinmarker, hvor den breder sig bl.a. ved hjælp af de underjordiske udløbere.

Skovtulipanen har 48 kromosomer i modsætning til *Tulipa australis*, der har 24, men som ellers minder om Skovtulipanen. *Tulipa australis* er dog noget mindre i alle dele og vokser på udyrket jord højere oppe i bjergene.

Tulipa silvestris, Skovtulipanen, findes forvildet talrige steder i Danmark. På kirkegårde på Bornholm, i gamle herregårdsparker og præstegårdslunde samt ved flere klostre eller klosterejede gårde.

Jessen (1935) skriver, at det må formodes, at planten tidligst er indført til Danmark i renaissance-tiden, idet den med en enkelt undtagelse (Eskildsø) ikke er fundet ved klostrene. Fund i 1968-71, bl.a. ved Vestervig og Irup i Thy, Grindeslevkloster på Salling, Ørslevkloster samt mange gamle herregårdsparker kan dog ikke udelukke den mulighed, at planten er kommet til landet langt tidligere.

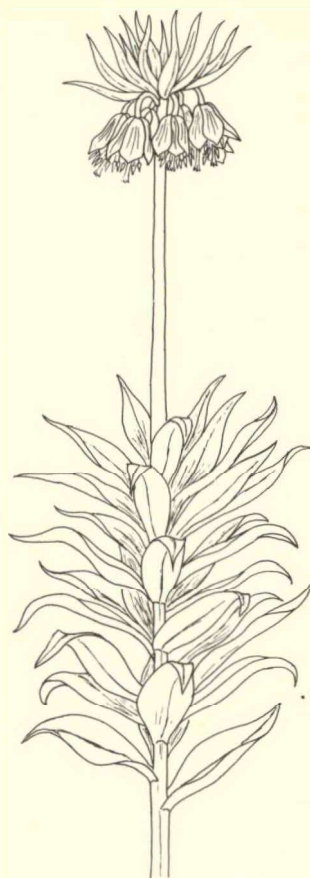
Planten har antagelig aldrig været anvendt som lægemiddel, idet hverken Smid (1577) eller Paulli (1648) omtaler den. Schaar (1775) omtaler dog Skovtulipanen i 'Oeconomisk Afhandling, til Land-Huusholderes Nytt', og den har muligvis haft en vis betydning som fødemiddel og er derfor ført til Nord-europa.

Planten har som nævnt vokset på en tidligere munkeø, Eskildsø, i Roskilde fjord. Her er den imidlertid forsvundet, men findes forvildet på adskillige steder langs fjorden.

Fritillaria imperialis, Kejserkrone, stammer fra Persien og Afghanistan og blev dyrket og kultiveret i de tyrkiske haver lang tid før, den indførtes til Europa i 1570'erne.

Den har ikke tidligere været noteret som forvildet her i landet, men på mine besøg i de gamle præstegårdslunde fandt jeg planten forvildet flere steder. Her har den formeret sig ved frø og rent vegetativt ved sine sparsomt fremkommende underjordiske yngeløg.

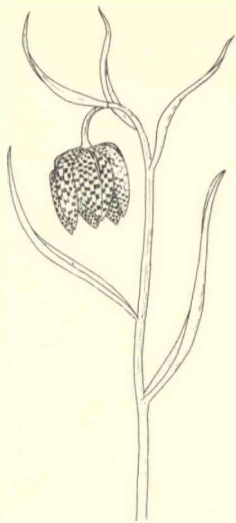
Løget siges, som så mange af vore løgbærende pryddplanter, at kunne spises i kogt eller tørret tilstand. De rå løg er meget giftige og indeholder giftstoffet Imperialin.

Fritillaria imperialis L., Kejserkrone, der vokser i 3000 m's højde i bjergene mellem Kashmir og Indien, kom til Europa fra Tyrkiet i det 16. århundrede. De første planter i Europa blev dyrket i de kejserlige haver i Wien, og man antager, at planten af samme grund har fået navnet Kejserkrone. Det latinske navn *Fritillaria* er afledt af fritillus, terningbæger, og hentyder til blosterets bægertilignende form. Planten blomstrer i maj-juni måned.

Fritillaria meleagris, Vibeæg, er en vesteuropæisk fugtigbundsplante, der i Nordtyskland og Skandinavien er forvildet fra haver.

I England er den udbredt flere steder, bl.a. langs Themsen og dens bifloder og er især kendt fra engene ved Oxford. Den vokser helst i fugtige enge, fortrinsvis i nærheden

Fritillaria meleagris L., Vibeæg, har i dansk literatur været kendt siden 1647. Der findes både hvide og purpurfarvede former, den sidste med det karakteristiske mere eller mindre skakbrættede mønster. Planten blomstrer i midten af maj måned.

af floder, der tidvis oversvømmer de nærliggende arealer.

I Danmark har den været kendt som forvildet på 8 lokaliteter i løbet af forrige århundrede, men i dag har det kun været muligt at konstatere dens forekomst på en enkelt af disse lokaliteter nemlig Fyn ved herregården Hverringe, hvor planten vokser i fugtig eng og første gang blev noteret i 1859.

Man har kendt planten siden 1647 (Block) her i landet, men det er åbenbart ikke en plante, der er i stand til at klare sig særlig godt. I Charlottenlund skov voksede den i ca. 100 år, blev endnu noteret omkring århundredskiftet, men er nu helt forsvundet.

Scilla italica, Italiensk Skilla, stammer fra Norditalien og Sydfrankrig. Den er beskrevet som sjældent forvildet i Mellemeuropa, men her i Danmark har jeg dog

fundet den i adskillige egne, især i Østjylland, på Fyn, Lolland, Falster og Sjælland.

Der er næppe tvivl om, at det er denne plante, Paulli (1648) omtaler under navnet Stjernehyacint, "Stiern-Hyacinthe". Også dens forekomst på tomten Kærstrup på Tåsinge tyder på, at denne Skilla-art er blevet indført hertil, før dette sted blev forladt og opgivet som beboelse i ca. 1630.

En særlig bemærkelsesværdig bevoksning findes på Scheelenborg på Fyn. Her breder planterne sig i skoven, der støder op til herregårdsparken og danner et tæt, blått tæppe i blomstringstiden.

Vegetativt formerer planten sig ved yngeløg. Den er i stand til at danne frø her i landet, men i hvor høj grad den formerer sig på denne måde, er endnu ikke nærmere undersøgt.

Scilla italica L., Italiensk Skilla, kommer fra Italien og Sydfrankrig. Paulli nævner Stjernehyacint (1648), og forekomst på isoleret borgtomt på Tåsinge tyder på, at denne art er kommet til landet langt tidligere end *Scilla sibirica* og *Scilla amoena*. Italiensk Skilla blomstrer i sidste halvdel af maj måned.

Scilla non-scripta (L.) Hoffsg. & Link, Klokkeskilla, vokser fortrinsvis i krat og åbne løvskove og har de sidste 100 år været kendt som forvildet her i landet. *Scilla hispanica*, den Spanske Skilla, og *Scilla non-scripta* krydses let. Den første har en alsidig blomsterstand og blå støvknapper, medens *Scilla non-scripta* har en ensidig noget nikkende blomsterstand og cremefarvede støvknapper. Begge arter blomstrer her i landet i slutningen af maj måned.

Scilla non-scripta eller *Endymion non-scriptus*, Klokkeskilla, har ligesom Italiensk Skilla kromosomtallet 16 og fornyer helt sit løg hvert år i modsætning til andre Skilla, som f.eks. *Scilla sibirica*, der bevarer det fjorgamle løg i form af indtørrede, omsluttende løgskæl.

Klokkeskilla er udbredt i Vesteuropa og findes forvildet fra man-

ge gamle parker og haver. Den vokser fortrinsvis i krat og åbne løvskove.

I Danmark har den været dyrket i adskillige år og har i de seneste 100 år været noteret som forvildet, dog mest i den sydlige del af landet, og oftest i eller i nærheden af parker eller haver.

Den kan danne ret tætte bestande og formerer sig ved frø og vegetativt ved en mængde yngeløg.

Arten forveksles let med krydsningen mellem denne og *Scilla hispanica*. Krydsningen hedder *Scilla x campanulata*. Den sidste har ikke den udpræget ensidigt vendende blomsterstand.

Scilla sibirica, Russisk Skilla, vokser vildt i Sydrusland, Lilleasien, Forasien og på Balkan, men ikke i Sibirien, som artsnavnet ellers hentyder til. Den var kendt i Europa i 1500-tallet, men kom

Scilla sibirica L., Russisk Skilla, er ført til Danmark langt senere end mange af de andre løgplanter. Den er dog fundet forvildet i næsten alle distrikter i landet og kan optræde i store bevoksninger, idet den også her udvikler spiredygtigt frø. Planten blomstrer i april måned.

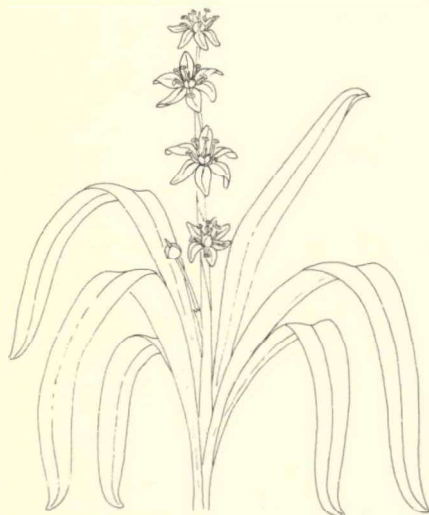
først til England 100 år senere, og den blev endnu i 1800-tallet betragtet som en nyhed.

Den ældst kendte danske bevoksning med forvildede planter er kendt fra 1850'erne på en lokalitet på Falster, hvor den dog ikke vokser mere.

De seneste undersøgelser har vist, at planten findes forvildet i næsten alle distrikter i landet, mest på kirkegårde i læbælter og i gamle præstegårdslunde, hvor den optræder i mængde under løvtræer.

Planten har antagelig kun været anvendt som prydblade. Den former sig dels ved yngeløg og dels ved frø.

Scilla amoena, Himmelblå Skillia, er ikke kendt som vildtvoksende i Europa, men antages at være ført hertil. Den fortrængtes senere af den Russiske Skillia, *Scil-*

Scilla amoena L., Himmelblå Skillia, hvis oprindelsesland ikke er kendt, blomstrer her i landet i sidste halvdel af maj måned. I vore dage dyrkes denne plante sjældent, men man kan dog finde den i de gamle præstegårdslunde, hvor den vokser i ret dyb skygge under løvfældende træer.

la sibirica, der dyrkes langt mere i dag.

Et af de første fund af forvildede planter herhjemme stammer fra Skårup på Fyn i 1881. På denne lokalitet er den dog ikke fundet igen, men på en række andre på Fyn, Lolland, Falster og en enkelt på Bornholm.

Oftest vokser den i ret dyb skygge under løvfældende træer især i de gamle præstegårdslunde.

Muscari botryoides (L.) Mill., Perlehyacint, kendes ifølge Paulli her i landet i 1648, hvor den dyrkedes i haver. Planten blomstrer i første halvdel af maj måned.

Muscari botryoides, Perlehyacint, stammer fra Sydeuropa og har tidligere været dyrket herhjemme langt mere end nu. Den kendtes i 1600-tallet fra haver ifølge Paulli (1648), der kaldte den Druehyacint. Den var i forrige århundrede noteret forvildet på flere lokaliteter.

På mange af disse steder finder man ikke længere planten. I dag vokser den mest på kirkegårde, i

læbælter, i græs eller på diger. På Danmarks østligst beliggende ø, Christiansø, vokser den på klipperne i tyndt muldrag under småbuske.

Muscari comosum, Duskhycint, er en mediterrane plante, der er udbredt i Mellemeuropa, Forasien og Nordafrika. Den foretrækker solrige, stejle, tørre skrænter, især på næringsfattige jorde, hvor konkurrencen med andre planter ikke er for stor.

Muscari comosum (L.) Mill., Duskhycint, er vildtvoksende i de mediterrane områder og er i Danmark fundet forvildet på tørre, ret næringsfattige jorde, hvor den blomstrer i midten af juni måned.

Den er fundet forvildet hist og her i Danmark. Bl.a. i det nordlige Jylland, hvor den igennem mange år har vokset på og langs en jernbanelinje i grus og sten. Jernbanen er nu nedlagt og ved et besøg på stedet i 1971 var det ikke muligt at genfinde planterne, idet man nu har kreaturer gående på en del af området.

På Fyn optræder den på udyrket bakke og er sikkert kommet hertil som frø i en græsfrøblanding.

Den sætter mange spiredygtige frø hvert år, men danner aldrig tætte bevoksninger.

Ornithogalum nutans, Nikkende Fuglemælk, hvis oprindelseslande er Orienten og måske sydlige dele af Europa, blev allerede i middelalderen dyrket som prydblade i munkehaver over store dele af Europa.

Der findes dog intet holdepunkt for, at den har været indført her til landet på den tid.

Ifølge Lange (1959-61) nævnes planten først i 1793. Den har tidligere heddet Voldhyacint og Klosterlilje, og i 1806 skriver Hornemann, at planten vokser bl.a. ved Kastelsvolden og i Frederiksberg Have. Planten findes stadig på disse lokaliteter.

Den er forvildet i alle dele af landet, i gamle parker eller præstegårdshaver og -lunde eller på vejskrænter og diger og optræder oftest i store bevoksninger. Mange steder betragtes den som et slemt ukrudt, der er svært at komme til livs.

Planten formerer sig villigt ved frø og yngeløg. Yngeløgene har skråtstillede safrødder, der gør

Ornithogalum nutans L., Nikkende Fuglemælk, blev dyrket over store dele af Europa i de middelalderlige munkehaver, men nævnes først i dansk litteratur i 1793. Den er i dag forvildet i alle distrikter og optræder ofte i mængde. Planten blomstrer i maj måned.

dem i stand til at fjerne sig noget fra moderløget. Efter blomstringen i maj-juni bliver blomsterskaftet slapt, lægger sig hen ad jorden, og de modne, olieglinsende frø fjernes af myrer.

I modsætning til Kost-Fuglemælk, hvis løv er vissent ved blomstrings-tid, er løvet hos Nikkende Fuglemælk friskt grønt under hele blomstringen, og som afskåret er blomsten meget holdbar.

Ornithogalum umbellatum, Kost-Fuglemælk, kommer fra For-

asien, Nordafrika og Syd- og Mellemeuropa.

Planten er mange steder forvildet fra dyrkning i haver, bl.a. i Tyskland og i England og Skandinavien, hvor den fortrinsvis vokser på fugtige enge, diger og i krat.

Om planten muligvis allerede i middelalderen er ført til de nordlige europæiske lande, er måske dristigt at antage, men de mange fund ved klostertomter, i herregårdsparker og præstegårdshaver og -lunde kunne tyde på en tidlig indførsel til Danmark. Dens forekomst på Kærstrup borgtomt på Tåsinge tyder stærkt på en indførsel før 1630.

Planten anvendtes i hungerperioder som fødemiddel i Italien og kaldtes i det 17. århundrede i Sverige for Jordnött. Herhjemme omtales den først i litteraturen i 1774 (Just).

Ornithogalum umbellatum L., Kost-Fuglemælk, var i 1600-tallet almindelig i England, men omtales først langt senere i Danmark. Den er fundet forvildet overalt i landet, og fund ved kloster- og borgtomter kunne tyde på, at planten her har været kendt langt tidligere. Kost-Fuglemælk blomstrer i slutningen af maj og begyndelsen af juni måned.

Den er fundet forvildet overalt i Danmark og er en af de løgplanter, der er mest udbredt. Planterne dækker aldrig store sammenhængende flader i modsætning til Nikkende Fuglemælk, men vokser i klynger.

I tidligt forår er den meget let synlig selv i tæt græsdekke, idet dens løv er lysende grønt og meget karakteristisk med den hvidgrå længdemidterstribe.

Planten formerer sig dels ved frø og dels ved yngeløg. Den vokser ofte i præstegårdslundene f. eks. under hassel i dyb skygge og blomstrer sjældent her. Man finder den næsten overalt uden for gamle kirkegårdsdiger, hvor den vokser imellem græs.

Arum maculatum L., Dansk Ingefær, anses for vildtvoksende i Danmark og har spillet en stor rolle i folkemedicinen. Paulli (1648) kalder bl.a. planten for Munke-Fands, og man finder den oftest på voldsteder, i herregårdsparker og i præstegårdslunde. Her kan man også, foruden den helt grønbladede, finde planter hvis blade er sortvioletteplettede. Den blomstrer i begyndelsen af juni måned, hvorefter bladene visner bort, og i løbet af sommeren udvikles frugterne, der først er grønne, men senere bliver lysende røde.

Arum maculatum, Dansk Ingefær, har en meget stor udbredelse i Mellemeuropa og regnes også for vildtvoksende i Danmark.

Man finder dog næsten aldrig den plettede type her. Kun den helt grønne.

På voldsteder vokser den ofte og i herregårdsparker og i gamle præstegårdslunde. Her kan man også finde den plettede.

I folkemedicinen har planten spillet en stor rolle. Bladene anvendtes f.eks. mod lungesygdomme og rhi-zomet mod mavesmerter. Ved tør-ring og kogning forsvinder den brændende smag næsten helt og derved også giftvirkningen.

Eranthis hiemalis (L.) Salsb., Erantis har antagelig altid kun været dyrket som prydblade. Den er i stand til at forblive på samme lokalitet i over 100 år, og formerer sig dels ved underjordiske stængelknolde og dels ved frø.

Eranthis hiemalis, Erantis, er en sydeuropæisk knoldvækst, der er naturaliseret over store dele af Europa og også i Nordamerika.

I Tyskland er den forvildet især i skove, ved gamle slotte og borge og ved klostre, hvor den optræder i mængde. I England mener man, at den er indført før 1500-tallet og er også naturaliseret på mange steder.

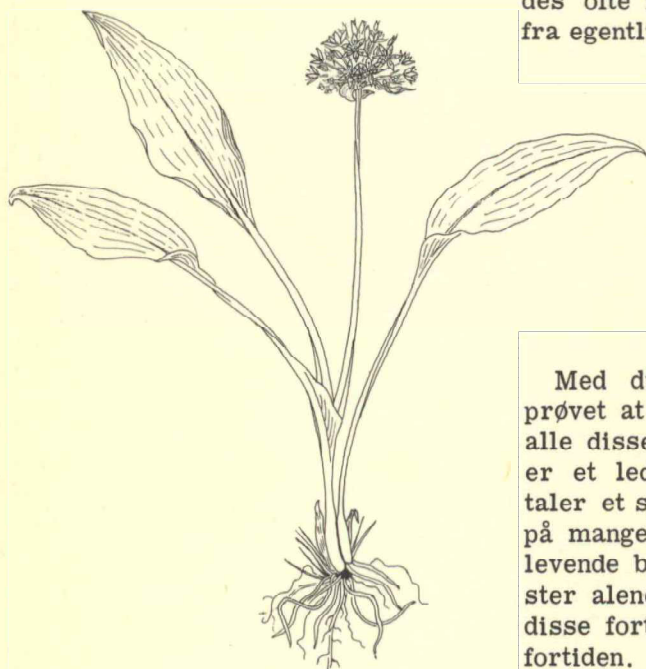
I Danmark nævnes planten først i midten af 1600-tallet (Paulli 1648),

og angivelser om forvildede planter er kun ca. 100 år gamle. Den er dog i dag fundet som forvildet i næsten alle distrikter, oftest i gamle præstegårdslunde, hvor den kan danne store, gule tæpper i det tidlige forår.

Planten er i stand til at brede sig hurtigt, idet den producerer talrige frø hvert år.

Allium ursinum, Ramsløg, er udbredt over det meste af Europa, Lilleasien, Kaukasus og stedvis i Sibirien.

Den vokser dog ikke i det stedsegrønne middelhavsområde og heller ikke på Ungarns lavslette.

Allium ursinum L., Ramsløg, har tidligere været dyrket til spisebrug ligesom mange andre løgarter. Planten kan især i humusrige, fugtige løvskove danne meget store, tætte bevoksninger. Den blomstrer i maj måned.

I Norge vokser den helt op til Trondhjem, i Sverige til Upland og i Finland på højde med Ålandsøerne.

Planten foretrækker fugtige, skygefulde, humusrige løvskove og vokser ofte tuevis i mængde og kan udelukke al anden bevoksning.

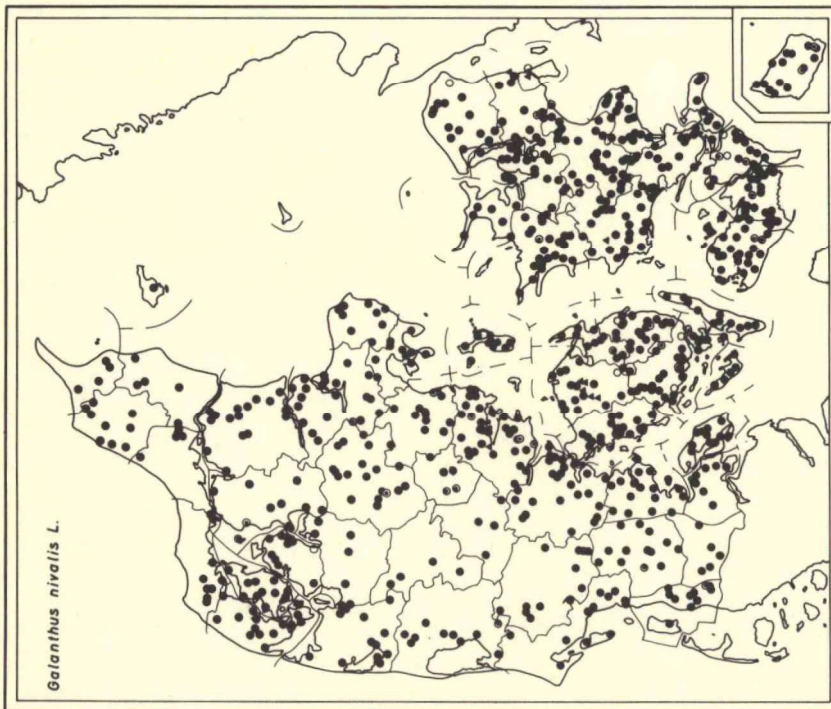
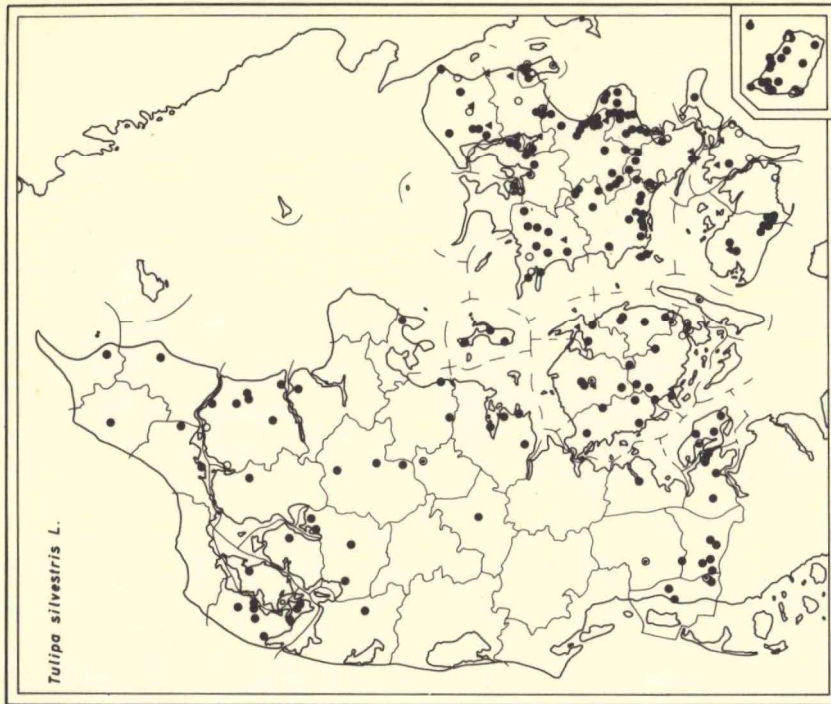
I Danmark findes den især i den østvendte del af Jylland, på Fyn, Lolland, Falster, Sjælland og Bornholm. I mange gamle herregårdsparker har den helt taget overhånd og kvælt al anden bundvegetation.

Den formerer sig dels ved yngleløg og dels ved frø, der spredes af myrer.

Planten er giftig, men giftstoffet ødelægges næsten helt ved kogning, og der er ingen tvivl om, at den har været dyrket ligesom andre løgarter til spisebrug. Den træffes således ofte nær beboede steder langt fra egentlige skove.

Med disse eksempler har jeg prøvet at give et lille indtryk af, at alle disse gamle reliktpanter også er et led i vor kulturudvikling og taler et sprog for sig. Et sprog der på mange måder er et langt mere levende bevis end mur- og voldrester alene, men som sammen med disse fortæller os endnu mere om fortiden.

Dette, håber jeg, vil gå op for flere og flere, så vi efterhånden alle kan være med til at værne og bevare sådanne plantebestande.

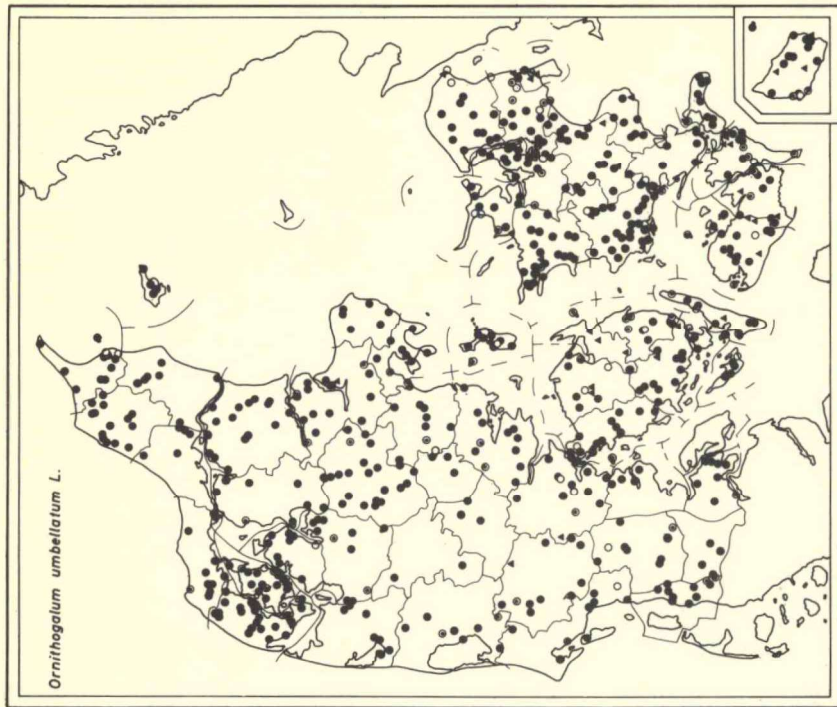
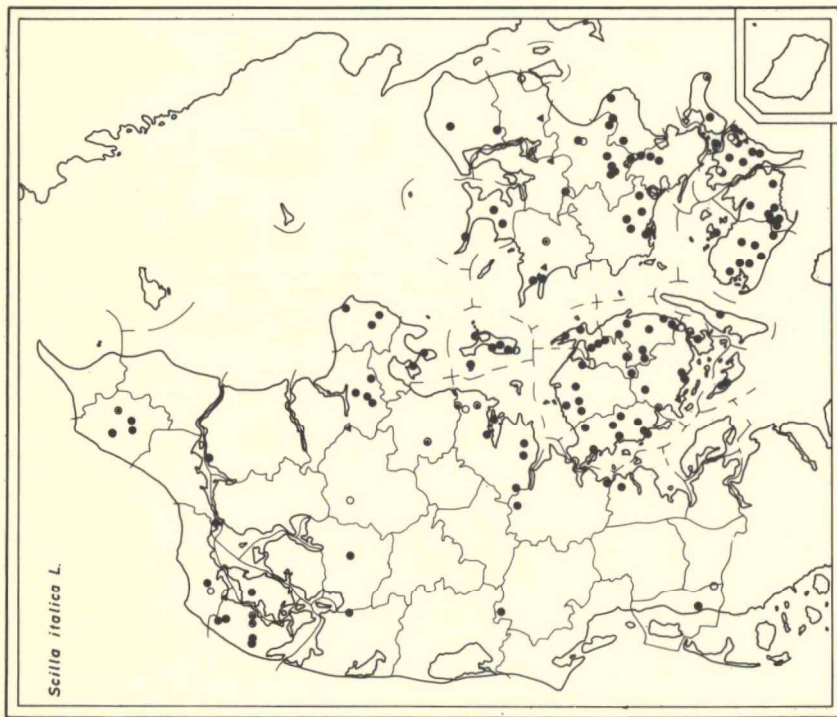
Forklaring til udbredelseskortene:

● = kontrollerede findesteder

⊙ = ifølge Botanisk Museum, brev eller samtale, men ikke selv undersøgt

○ = ifølge Botanisk Museum. Lokaltiteten undersøgt. Det kan dog ikke med fuld sikkerhed siges, om planten er forsvundet

▲ = ifølge Botanisk Museum. Lokaltiteten undersøgt, planten nu forsvundet fra det pågældende sted

Forklaring til udbredelseskortene:

- = kontrollerede findesteder
- ⊙ = ifølge Botanisk Museum, brev eller samtale, men ikke selv undersøgt
- = ifølge Botanisk Museum. Lokaltiteten undersøgt. Det kan dog ikke med fuld sikkerhed siges, om planten er forsvundet
- ▲ = ifølge Botanisk Museum. Lokaltiteten undersøgt, planten nu forsvundet fra det pågældende sted

Litteraturliste:

- ca. 1300 Harpestræng, Henrik. Død 1244. Gamle danske urtebøger, stenbøger og kogebøger. Udgivet ved Marius Kristensen.
- ca. 1400 Det Arnamagnæanske Håndskrift nr. 187 i oktav, indeholdende en Dansk Lægebog. Begyndelsen af 1400-tallet. Udgivet af V. Såby, 1886.
- 1534 Pedersen, Chr. Om Vrte Vand Till Ath Lege alle honde Sotter
- 1546 Smid, Henrik. Een skøn loestig ny urtegaardt.
- 1577 Smid, Henrik. Lægebog I-VI.
- 1647 Block, Hans Rasmussøn. Horticultura Danica.
- 1648 Paulli, Simon. Flora Danica.
- 1774 Just, Ivar Dam. Grundig og fuldstændig Anviisning til Have-Væsenet. I-III.
- 1775 Schaar, Joh. M. Oeconomisk Afhandling, til Land-Huusholderes Nytte.
- 1806 Hornemann, J. W. Forsøg til en dansk oeconomisk Plantelære. 2. udgave.
- 1918 Lind, J. Om Lægeplanter i Danske Klosterhaver og Klosterbøger.
- 1935 Jessen, Knud. Liliiflorernes Udbredelse i Danmark. Botanisk Tidsskrift 43. bind, 2. hefte.
- 1939 Hegl, G. Flora von Mittel-Europa. Bd. II. München.
- 1956 Stern, F. C. Snowdrops and Snowflakes. London.
- 1959-61 Lange, Johan. Ordbog over Danmarks Plantenavne. I-III.
- 1968 Coates, Alice M. Flowers and their Histories. 2. udgave, London.